

HANDLINGSPLAN FOR ARBEID OG AKTIVITET FOR RUSAVHENGIGE 2019 - 2022

BERGEN
KOMMUNE

Forord

En human og kunnskapsbasert rusomsorg er en prioritert oppgave for dette byrådet. Vi satser på hele bredden innen rusfeltet; forebygging, behandling, skadereduksjon og rehabilitering, og vi ser på denne bredden som er forutsetning for å lykkes.

Gjennom årlige budsjettstyrkinger har Bergen kommune de siste årene bygget opp en rekke lavterskel skadereduserende tilbud som Mottaks- og oppfølgingssentrene og byens første sprøyterom.

«Du lyt stødt ha fast grunn under føtene, noko å halda deg i», skriv Olav H. Hauge i verset Du hengjer ikkje hatten på ein solstråle. Fast grunn under føttene og noe å holde seg i er sentralt for byrådets rusomsorg. Mennesker som sliter med rusmiddelavhengighet skal igjen få fotfeste i livet gjennom meningsfulle hverdager. De skal møtes med omtanke og respekt og få utnyttet sitt potensial.

I Plan for rusfeltet 2018-2022 – Samarbeid, mestring og verdighet slo vi fast at Bergen skal være en foregangskommune i arbeidet med å tilrettelegge for sømløse brukerstyrte rehabiliteringsprosesser, rehabiliteringstjenester- og tiltak, og vi varslet at vi ville levere handlingsplanen du leser nå

Arbeid og aktivitet gir utviklingsmuligheter og sosialt fellesskap. Erfaringer og forskning tilsier at kreative aktiviteter fremmer mestring, selvtillit, trygghet og gir økt livskvalitet. Det kan være vanskelig å komme i arbeid for personer som har stått lenge utenfor arbeidslivet eller som har manglende arbeidserfaring. Denne planen viser hvordan vi skal legge til rette for økt deltakelse i aktivitet, arbeid og utdanning, blant annet gjennom Jobbspesialister og arbeidsrettede tiltak. Med brukerstyrte tiltak og reell brukervedvirkning i utformingen av tjenestene er jeg trygg på at vi skal lykkes.

Per-Arne Hvidsten Larsen (V)

Byråd for sosial, bolig og inkludering Bergen kommune

Innholdsfortegnelse

Forord	2
1. Formål	4
2. Virkemiddelbruk og resultatoppfølging	5
3. Avgrensning og definisjoner	5
4. Organisering og planarbeid	6
5. Kunnskapsgrunnlag	6
6. Utviklingstrekk og dagens situasjon	7
7. Fokusområder, mål og tiltak	8
7.1 Samhandling og kapasitet	8
7.2 Utvikling av kunnskapsbaserte tiltak	9
7.3 Aktivitetstiltak	10
7.4 Arbeidsrettede tiltak	14
7.5 Brukermedvirkning	19
7.6 Pårørende som ressurs	21
7.7 Frivillighet	21
8. Kilder	23
Bystyrets vedtak	25

1. Formål

Bergen kommune har en rusmiddelpolitisk handlingsplan; Plan for rusfeltet 2018 – 2022, Samarbeid, mestring og verdighet. Der fremkommer det at Bergen kommune skal utarbeide en handlingsplan for arbeid og aktivitet, som er foreliggende handlingsplan.

Arbeid og utdanning sikrer gode levekår i befolkningen, bidrar til å jevne ut sosiale forskjeller og er viktig for inkludering, livskvalitet og opplevelsen av å mestre. Mange med rusmiddelproblemer står helt eller delvis utenfor arbeidsliv og utdanningsforløp. Ved at de gis muligheten, kan og vil mange av dem delta i ordinært arbeid og utdanning (Helsedirektoratet, 2014). Det er behov for styrking av tilbud som fremmer mestringsevne og sosial inkludering gjennom tiltak som bidrar til meningsfull hverdag, rehabilitering og økonomisk sikkerhet.

Handlingsplanen er et verktøy for å kunne styre etter prioriterte mål og sikre måloppnåelse. Planen synliggjør hva som ønskes oppnådd, legger grunnlaget for prioritering av tiltak, samt oppfølging av resultater. Den skal brukes aktivt i dialogen mellom byrådsavdelingen og underliggende fagetater, og mellom fagetatene og resultatene. Tilsvarende skal planen benyttes i forbindelse med avtaleinngåelse og avtaleoppfølging mellom kommunen og tiltaksarrangører, og i den løpende dialogen mellom disse.

I Bergen kommune sin Plan for rusfeltet Bergen 2018 - 2022 defineres habilitering og rehabilitering, som læring av nye ferdigheter, samt gjenreisning til tidligere funksjonsnivå. Dette handler om å utnytte sine ressurser og sitt potensiale for å leve et godt liv. Rehabilitering og habilitering er planmessige og tidsavgrensede prosesser med tydelige mål og virkemidler. Dette krever samarbeid mellom flere aktører, kontinuitet og tid.

Bergen kommune samarbeider med frivillige organisasjoner, bruker- og pårørendeorganisasjoner for å sikre videreføring og kontinuitet i eksisterende tiltak, samt sikre innovasjon og implementering av nye virksomme tiltak. Dette innebærer å arbeide langsiktig og strukturert.

Et av hovedmålene for Opptrappingsplanen på rusfeltet; 2016-2020 (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015) er at alle skal ha en aktiv og meningsfylt tilværelse. Dette er en forutsetning for at den enkelte skal mestre eller få best mulig kontroll over forhold i eget liv. Bergen kommune har som mål at alle med rusmiddelrelaterte problemer skal tilbys arbeid og aktivitet. Tiltakene som fremmes i handlingsplanen er derfor ikke begrenset til spesifikke grupper eller bruk av bestemte typer rusmidler.

Denne handlingsplanen inneholder mål og tiltak for å styrke brukernes innflytelse, medvirke til økonomisk selvhjulpenhet, involvering av pårørende og skape tjenester der hjelpen kommer inn tidlig og er preget av lett tilgjengelighet, helhet og kvalitet. Tiltakene skal være virkningsfulle, samordnet og koordinert, slik at ressursene utnyttes på en best mulig måte. Det legges derfor vekt på at tiltakene organiseres og utformes i et bruker- og mestringperspektiv, og at kommunen og private tiltaksarrangører samarbeider for å sikre helhetlige og koordinerte tjenester. For å oppnå dette stilles det også krav om at tiltakene er kunnskapsbaserte, slik at en vet hva som virker og hvorfor. Det er et mål at alle kommunale tjenester som møter mennesker med rusmiddelutfordringer er recoveryorienterte.

2. Virkemiddelbruk og resultatoppfølging

Å måle utviklingen innen arbeids- og aktivitetsrettede tiltak i planperioden er viktig. Byrådsavdeling for bolig, sosial og inkludering (BSBI) skal gjøre dette gjennom etablerte rapporteringsordninger. Slik kan samsvar mellom ressursinnsats og måloppnåelse for kvalitet og kvantitet sikres. Brukernes erfaringer og tilfredshet med tjenestene er et sentralt mål for kvalitet.

Det er vesentlig å sikre nødvendig forankring, medvirkning og samarbeid i arbeidet med å nå målene. Det er flere muligheter for å forbedre og effektivisere kommunens arbeid med oppfølging av egne tiltak og private ideelle tiltaksarrangører. Flere tiltak kan inngå i et forbedringsarbeid.

Bergen kommune skal bidra til å videreutvikle gode tiltak og etablere nye tiltak på områder dette mangler. Kommunen skal sikre mangfold i arbeids- og aktivitetstiltak, og sørge for at det finnes et tilstrekkelig antall tiltaksplasser.

Bergen kommune målretter tilskuddene til ideelle organisasjoner, bruker- og pårørendeorganisasjoner. Tiltakene det gis støtte til bygger opp om de kommunale strategiene, og er et supplement til de ordinære oppgavene som utføres i regi av kommunen. Formålet med støtten er å bidra til helhetlige og sammenhengende tjenester, samt styrking og samordning av den samlede innsatsen overfor målgruppen. Planen skal danne grunnlag for prioritering av kommunens arbeid på området.

3. Avgrensning og definisjoner

Målgruppen er brukere som har utviklet eller er i ferd med å utvikle rusmiddel relaterte problemer. Dette inkluderer også personer med rusmiddelavhengighet i kombinasjon med psykiske helseproblemer (ROP). I handlingsplanen benyttes brukere som en fellesbenevnelse på disse.

Bruker: En bruker er en person som ber om og/eller mottar tjenester fra kommunen og/eller deltar i aktivitetstiltak eller arbeidsrettede tiltak i kommunal eller privat ideell regi.

Brukermedvirkning: Brukere har rett til å medvirke, og tjenestene har plikt til å involvere bruker i valg av tjenestetilbud. Brukerens kompetanse, oppfatning, erfaringer og ønsker legges til grunn for beslutninger og tjenestetilbud.

Erfaringskonsulent: En erfaringskonsulent har egenerfaring med rusproblematikk og/eller psykisk lidelse eller erfaring som pårørende. Erfaringskonsulenter jobber på system og -individnivå i kommunal helse- og sosialtjeneste eller spesialisthelsetjeneste. De arbeider med å veilede fagansatte, støtte/motivere brukere, eller en kombinasjon av dette.

Medarbeider med brukererfaring (MB) er personer med egenerfaring som har gjennomført MB-utdanning. Dette er et utdanningstilbud for personer med erfaring som brukere av psykiske helse- og rustjenester. Opplæringen kvalifiserer for arbeid i bedrifter eller organisasjoner, som gir tjenester til personer med psykiske helse- og rusproblemer.

Recovery er en anerkjent retning innenfor psykisk helsevern og betyr «tilfriskning» på norsk. Recovery er en filosofi og en holdning som fremmer muligheter for å leve meningsfulle liv på tross av rus- og psykiske helseutfordringer. Brukerinnflytelse og erfaringskompetanse er sentralt i recovery orienterte tjenester.

Pårørende: Pårørende er nærstående personer i livet til brukeren; nærmeste familie, besteforeldre, barnebarn, tanter, onkler og venner eller andre bruker definerer som dette.

Rusmiddelproblemer: Problematisk rusmiddelbruk påvirker og forstyrrer livssituasjon og funksjonsnivå i forhold til mestring, helse, trivsel og relasjon til andre mennesker. Det er en gradvis og glidende overgang fra relativt problemfritt bruk av rusmidler til skadelig bruk.

Psykiske helseproblemer brukes ofte som en fellesbetegnelse for plager og symptomer som påvirker tanker, følelser, atferd og omgang med andre uavhengig av diagnose. Psykiske helse kan deles inn i god psykisk helse, psykiske plager og psykiske lidelser.

Frivillighet: Med frivillig forståes i denne sammenhengen virksomhet, som for det vesentligste er basert på frivillige gaver/innsamlende midler og/eller frivillig tidsbruk, og som har et ikke-kommersielt formål. En frivillig organisasjon kan være stiftelse, lag, forening, forbund, ideelt aksjeselskap, nettverk eller en paraplyorganisasjon.

Aktivitetstiltak kan beskrives som lavterskeltilbud, der det ikke stilles krav om henvisning eller søknad. Tilbudene kan både være uten eller med krav til ikke å være rusmiddelpåvirket. Dette er møteplasser og aktiviteter hvor en kan treffe andre i samme situasjon. Aktivitetstiltak innebærer høy grad av brukerinvolvering og aksept for brukerens ønsker/behov. Aktiviteten er et mål i seg selv og har meningsfullt innhold. Aktiviteten kan være et utgangspunkt for progresjon til arbeidsrettede tiltak.

Arbeidsrettede tiltak er tilbud som gir arbeidstrening og utdanning, og har ordinært, lønnet arbeid som mål. Arbeidsrettede tiltak kan kategoriseres i to hovedtyper; rett i jobb og forberedelser til jobb. Arbeidsrettede tiltak kan organiseres gjennom en stegvis kjeding av tiltak eller via samtidig og samvirkende tiltak.

4. Organisering og planarbeid

Etat for sosiale tjenester har i løpet av høsten 2018 kartlagt aktivitets- og arbeidsrettede tiltak i Bergen. Bruker- og pårørendeorganisasjoner, private tiltaksarrangører, frivillige organisasjoner, kommunale tjenester / tiltak, spesialisthelsetjeneste, kriminalomsorg og kunnskaps- og forskningsmiljøer har gjennom møter gitt innspill på hva som mangler, hva som fungerer bra og hva som ønskes videreutviklet. Det har i den forbindelse vært gjennomført et bredt sammensatt innspillseminar. En rådgivende ressursgruppe bestående av bruker- og pårørenderepresentanter, spesialisthelsetjeneste, kunnskaps- og forskningsmiljø, og representanter fra ulike resultatenheter og tiltak i Bergen kommune har drøftet innspillene. Det har vært gjennomført felles ledermøter med Etat for sosiale tjenester og Etat for psykisk helse- og rustjenester for å få innspill, og deretter drøftet forslag til mål og tiltak. Ruspolitisk råd i Bergen kommune har blitt presentert for planutkastet og gitt innspill på dette. Sammenfatning og kategorisering av innspillene danner grunnlag for fokusområder, mål og tiltak.

5. Kunnskapsgrunnlag

Ifølge Statistisk sentralbyrå - SSB (2018) er halvparten av befolkningen i jobb. Det påpekes at potensialet er mye større, og derfor kreves økt fokus på å skape arbeidsplasser og inkludere flere av dem som har falt utenfor arbeidslivet. Mange med rusmiddelproblemer står utenfor arbeidslivet. Erfaringsmessig er det vanskelig å komme i arbeid for personer som har stått lenge utenfor arbeidslivet eller har manglende arbeidserfaring. Forskning viser at tett

individuell oppfølging i et helhetlig perspektiv gir gode resultater for planens målgruppe når det gjelder arbeid og aktivitet (Uni Helse, 2016).

Bergen Kommune gjennomfører egne kartlegginger blant annet ved hjelp av BrukerPlan, som er en kartlegging av mottakere av kommunale tjenester over 18 år med rusmiddel- og eller psykiske helseutfordringer. Kartleggingen bidrar til å gi kommunen verdifull informasjon som er nødvendig for planlegging og evaluering av tiltak.

Systematisk innhenting av brukererfaringer gir kunnskap som kan anvendes til målrettet kvalitetsforbedring av tjenestene. Kunnskapen kan også være vurderingsgrunnlag for hvilke tjenester og tiltak som bør bevares og utvikles (Kompetansesenter rus – Midt-Norge, 2018).

Individuell jobbstøtte (IPS - Individual Placement and Support) er en kunnskapsbasert metode som bidrar til at mennesker med moderate til alvorlige psykiske lidelser og/eller rusmiddelproblemer/- avhengighet kan nyttiggjøre seg arbeidsevnen sin, komme i ordinært lønnet arbeid og beholde tilknytningen til arbeidslivet. Jobbstøtten pågår parallelt med behandling i spesialisthelsetjenesten. Internasjonal forskning viser at IPS er den tilnærmingen som viser best resultater når det gjelder integrering i ordinært arbeid (Uni Helse, 2016).

Forskning viser at musikkterapi og fysisk aktivitet er virksomme metoder (Dale, 2014 og Helsedirektoratet, 2008). Tiltak i planen bygger på dette kunnskapsgrunnlaget.

Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering (BSBI) skal etablere en FOU-enhet, som vil samhandle med ulike forsknings- og kompetansemiljøer i kartlegging og forskning på rusfeltet om virksomme metoder og tiltak. Dette for å fremskaffe nødvendig kunnskap for kommunal tjenesteutvikling. Bergen kommune er også deltaker i POLYFON kunnskapsklynge for musikkterapi, der formålet er å stimulere kunnskaps-, kompetanse- og tjenesteutvikling, samt informere og formidle.

6. Utviklingstrekk og dagens situasjon

Historisk har frivillig sektor stått for mye av utvikling og innovasjon innenfor både forebygging og behandling på rusfeltet. Frivilligheten har vist vei for det som senere har blitt naturlige oppgaver for offentlig sektor. De frivillige organisasjonene er kommunens viktigste støttespillere i det rusmiddelforebyggende arbeidet og i folkehelsearbeidet generelt. Det er ønskelig å styrke den frivillige innsatsen innen tiltak for arbeid og aktivitet.

Dagens situasjon er preget av et stort mangfold av tjenester og tiltak; fra lavterskel aktivitetstiltak til arbeidsrettede tiltak. Tiltakene baserer seg på ulike tradisjoner og metodikk. Et mangfold av tilbud er ønsket. Mangfoldig tilbud medfører imidlertid at det kan være krevende å måle kvaliteten og effekten av tilbudene. Tilbakemeldinger fra brukere og pårørende er at mangfoldet gjør det vanskelig å orientere seg og velge tilbud.

BrukerPlan gir et relativt detaljert og oppdatert bilde av både antall brukere av kommunale tjenester med rusmiddel- og psykiske helseutfordringer, deres funksjonsnivå og hvilke tjenester de mottar. Med bakgrunn i funn fra kartleggingen ble arbeid og aktivitet valgt som fokusområde i 2014, 2015 og 2017. Det har vært en jevn nedgang i antall kartlagte som vurderes ikke å være i noen form for utdanning, arbeid og/eller meningsfull aktivitet. I 2017 var dette 33% av de kartlagte brukerne. Kartlagte som i noen, men ikke i tilfredsstillende grad, var i utdanning, arbeid eller meningsfull aktivitet hadde en tilsvarende økning i samme periode og var i 2017 på 46%. Fra første kartlegging i 2014 har det vært en økning i andelen som i tilstrekkelig grad er i utdanning, arbeid og/eller i aktiviteter som oppleves som

meningsfulle. Disse utgjorde i 2017 20% av brukerne. I BrukerPlan Bergen kommune 2017 anbefales det at Bergen kommune bør tilrettelegge for økt deltakelse i arbeid, utdanning og aktivitet, med særskilt fokus på arbeid og aktivitet for personer i aldersgruppen 18-39 år.

7. Fokusområder, mål og tiltak

7.1 Samhandling og kapasitet

Byomfattende team og digitale løsninger

Det totale tiltakstilbudet i Bergen består av mange aktører og tiltak, og det kan derfor være utfordrende å få til god samhandling og informasjonsflyt. På bakgrunn av bredt spekter i tjenestetilbud, behovet for å utnytte kapasiteten i dette, samt tilrettelegge for at tiltakene er mest mulig treffsikre anbefales det etablert et byomfattende team. Teamet vil i samarbeid med bruker kartlegge ønsker og interesser, finne konkrete aktivitetstilbud, og bistå med i å komme i gang med aktiviteten. Det byomfattende teamet har oversikt, er proaktive og besitter både erfaringskompetanse og profesjonell kompetanse. Dette gjøres ved å videreutvikle og styrke det eksisterende tiltaket Fritid med bistand (konkrete tiltak beskrives i punkt 7.3).

Bergen kommune har nettsiden www.ettervern.bergen.no som inngangsportale til aktivitet og arbeid for planens målgruppe. Nettsiden er en god ressurs for å kunne ha en samlet oversikt over tiltakene i kommunen.

I tillegg skal det utvikles og implementeres en applikasjon (app) for den totale tiltaksporteføljen. Denne vil blant annet muliggjøre sortering på geografisk plassering, alder, kjønn, innhold, inngangskriterier, nyheter mm. Kommunen legger til rette for at brukere, pårørende, tiltak og kommunale tjenester benytter digitale løsninger for oversikt, innsøking og selvbetjening. Det pågår utvikling av slike løsninger, og kommunen vil undersøke disse nærmere før en velger aktuell løsning. En digital løsning fordrer egen strategi for markedsføring, opplæring og implementering, slik at brukere, pårørende, offentlige tjenester, private tiltaksarrangører og andre tar denne i bruk.

Bergen kommune sin kanalstrategi skal sørge for at digitale løsninger blir tatt i bruk på en helhetlig måte (Bergen kommune, 2018), slik at både innbyggere og ansatte blir mer selvbetjente i møte med kommunen. Implementering av digitale løsninger gjennomføres som del av Bergen kommune sitt prosjektprogram for kanalstrategien.

Dagens Fritid med Bistand skal utvikles til å bli kompetansemiljø for informasjon og oppfølging, med de digitale selvbetjeningsløsningene. Bruk av digitale selvbetjeningsløsninger og tilgjengelig kunnskapsdatabase vil kunne gi bedre brukertilfredshet, ressursutnyttelse og produktivitet.

7.1.1 Mål: Kommunen skal legge til rette for at brukere og tiltak kan benytte digitale løsninger for oversikt og selvbetjening

Tiltak: Videreutvikle ettervern.bergen.no som inngangsportale til aktivitets- og arbeidsrettede tiltak i Bergen.

Tiltak: Etablere app som gir oversikt og informasjon om arbeids- og aktivitetstiltak i Bergen.

Samhandlingsseminar

Kommunen vil tilrettelegge for regelmessig gjennomføring av et samhandlingsseminar for de ulike tiltakene både i kommunal og frivillig regi. Formålet er å bidra til samarbeid på tvers, utveksling av erfaringer og verktøy, og styrking av kvalitet, kompetanse og kunnskapsgrunnlaget på feltet. På sikt kan samhandlingsseminaret utvides til også å bli en «Frivilligbørs», et internasjonalt konsept som legger til rette for mer og bedre samarbeid på tvers. På en frivilligbørs møtes lokale bedrifter, frivillige organisasjoner og offentlige virksomheter og utveksler ideer og ønsker, og inngår samarbeidsavtaler. Samhandlingsseminaret kan arrangeres av det foreslåtte byomfattende teamet.

7.1.2 Mål: Kommunen skal bidra til utveksling av erfaringer og styrke kvalitet, kompetanse og kunnskapsgrunnlaget på feltet

Tiltak: Arrangere årlig samhandlingsseminar for tiltaksaktører på rusfeltet.

7.2 Utvikling av kunnskapsbaserte tiltak

For sosial- og helsetjenesten innebærer god kvalitet at tjenestene er virkningsfulle, trygge og sikre, involverer brukere og gir dem innflytelse, er samordnet og preget av kontinuitet, utnytter ressursene på en god måte, og er tilgjengelige og rettferdig fordelt (Helsedirektoratet, 2018). Åpenhet om kvaliteten på tjenestene er viktig for brukere ved valg av tjenester, og for å gi kommunens innbyggere informasjon om kvalitet i tjenesten. Dette er også viktig for lokalt forbedringsarbeid, for ledere i styring av virksomheten, samt for utforming av kommunens politikk.

Bergen kommune vil utvikle og integrere metoder som er kunnskapsbaserte i tjenester og tiltak. Dette for å bidra til at tiltakene leverer tjenester på en effektiv og rasjonell måte og samtidig fører til brukertilfredshet.

Forskning på tiltak og effekten av disse

Handlingsplanen skal bidra til forskning på feltet, og medfører at kommunen legger til rette for forskning på tiltak og effekten av disse. Kommunen skal søke å utvikle allsidig kunnskap, der randomiserte kontrollerte studier av effekt kan benyttes sammen med kvalitative studier av brukererfaringer.

Den planlagte FOU-enheten i Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering (BSBI) vil kunne innhente kunnskap basert på internasjonal og nasjonal forskning om effekter av aktivitets- og arbeidsrettede tiltak på rusmiddelfeltet. FOU-enheten skal ta initiativ til dialog med kommunale- og private tiltaksarrangører og forskningsmiljøer om mulige praksisnære forsknings-prosjekter det kan samarbeides om for å øke kunnskapsgrunnlaget på feltet. Kommunen inviterer spesialisthelsetjenesten til samarbeid om å være aktiv kunnskapsprodusent, og vurdere deltakelse i forskning og fagutvikling som ledd i kvalitetsforbedring og tjenesteutvikling.

Kunnskapsbasert praksis

Kunnskapsbasert praksis er en metode for å anvende ulike kunnskapskilder i praksis. Ved å bruke forskningsbasert kunnskap, erfaringer fra praksis og brukernes kunnskap og behov forbedres kvaliteten på tjenestene. Tilrettelegging av kvalitetsutvikling av kommunale tiltak og tjenester vil kunne skje gjennom læringsprosesser.

Kvalitet

For å kunne dokumentere kvaliteten på de tjenestene tiltakene tilbyr, vil Byrådsavdeling for sosial, bolig og inkludering (BSBI) få systematisk tilbakemelding fra tiltakene om effekt og måloppnåelse. Herunder legges det særlig vekt på brukeropplevelse. Brukertilfredshet er et vesentlig supplement til mer tradisjonelle kvalitetsindikatorer. Kommunens frihet til å inngå avtaler med private innebærer også av et ansvar for å følge opp og kontrollere om tjenestene leveres i tråd med avtalen (Helsedirektoratet, 2018).

Bruker- og pårørendeorganisasjoner representerer mye kunnskap om brukernes oppfølgingsbehov, tiltak og tjenester. De er derfor en ressurs for kommunen når det gjelder utvikling og kvalitetssikring av tiltak. Dette er en kompetanse kommunen vil nyttiggjøre seg av.

7.2.1 Mål: Kommunen skal legge til rette for at tiltakene er kunnskapsbaserte

Tiltak: Bistå forsknings- og kompetansemiljøer i kartlegginger og forskning på tiltak og effekten av disse.

Tiltak: Sørge for systematisk rapportering om brukerdeltakelse, brukertilfredshet og måloppnåelse fra kommunale tiltak og private ideelle tiltak delfinansiert av kommunen.

Tiltak: Bruke rapportering til systematisk arbeid med kvalitetsstyring og kvalitetsforbedring.

7.3 Aktivitetstiltak

Det er i dag etablert mange ulike aktiviteter og møteplasser i Bergen hvor brukere kan treffe andre i samme situasjon. Det er kommunale tiltak, selvhjelpsgrupper, brukerstyrte tilbud, likemannsarbeid, og andre tiltak i regi av brukerorganisasjoner og andre frivillige aktører. Dette er tiltak hvor alle kan delta ut fra sine forutsetninger, uavhengig av livssituasjon og økonomisk evne. Gjennom deltakelse på møteplasser gis personer med rusmiddelproblemer mulighet til å etablere nettverk og relasjoner. I de aktivitetsbaserte tiltakene er aktivitet både et mål i seg selv og et virkemiddel for progresjon til arbeidsrettede tiltak.

7.3.1 Mål: Aktivitetstiltak skal bidra til mestring, selvstendighet, deltakelse og økt sosial inkludering

Fritid med bistand

I tillegg til MO-sentrene sine gruppebaserte tilbud er det behov for å tilby individuelle tiltak overfor brukere i Bergen. Den individuelle oppfølgingen utføres blant annet av det byomfattende tiltaket Fritid med bistand. Fritid med bistand tilbyr gruppebaserte og individuelle tilbud om trening, tur- og fritidsaktiviteter, samt støtte- og treningskontakter. Kommunen vil styrke og videreutvikle Fritid med bistand til et byomfattende team sammensatt av fagansatte og medarbeidere med brukererfaring (MB). Teamet vil formidle kontakt mellom brukerne og de ulike tiltakene gjennom å motivere for deltakelse og fysisk følge brukerne i tiltak. Dette bidrar til at tiltak og tjenester blir tilgjengelige, helhetlige, sammenhengende, og tilpasset den enkelte brukers behov og mestringsevne. Slik tilrettelegges det også for at brukere gis reelle valgmuligheter mellom forskjellige tilbud. Fritid med bistand vil også ha ansvar for de digitale løsningene nettside (ettervern.bergen.no) og app.

Følgetjenester

Kommunen vil tilrettelegge for at brukere av kommunale og private ideelle tiltak kan benytte seg av etablerte følgetjenester. Dette kan være kommunens Fritid med bistand, som samarbeider med private ideelle organisasjoner som Blå Kors og Røde Kors i form av henholdsvis «Steg for steg» og «Nettverk etter soning». Slik kan det sikres at brukere får etablert seg i aktiviteter og tiltak, og i tillegg motvirke drop-out fra disse. Følgetjenestene muliggjør individuell oppfølging før, under og etter behandling i spesialisthelsetjenesten. Disse kan videre fungere som et bindeledd mellom tverrfaglig spesialisert behandling og aktiviteter, og mellom straffegjennomføring i fengsel og aktiviteter. Følgetjenestene representerer en form for likemannsarbeid, der frivillige bistår brukerne. Kommunale aktivitetstilbud har gitt uttrykk for at denne typen bistand og følgetjeneste er ønsket, da de ikke i tilstrekkelig grad har kapasitet til dette. Følgetjenesten kan inngå som en del av arbeidsredskapene Fritid med bistand - teamet har tilgang til.

Dagsverket

Aktivitetstiltaket Dagsverket i regi av ALF AS er et godt benyttet tilbud. Arbeidsoppgavene består i rydding på åpne russcener, offentlige arealer og andre lignende oppdrag for kommunen, bedrifter, borettslag mv. Deltakerne får prøvd ut sin arbeidskapasitet i et arbeidstilbud med stor grad av fleksibilitet. Dagsverket gir også mulighet for videreføring i arbeidsrettet aktivitet. Dagsverket skal utvides med flere plasser og vil tilby flere typer arbeidsoppgaver.

Musikktilbud

Musikk gir muligheter for endring og utvikling ved hjelp av musikalsk og mellommenneskelig samarbeid mellom bruker og musikkterapeut. Opplevelse av mestring er et sentralt aspekt. Musikk representerer en aktivitet der brukeren kan utvikle seg fra å være mottaker til å bli utøver. Kommunen vil integrere og videreutvikle musikkterapi som del av kommunale aktivitetstilbud. Musikktilbudet kan være individuelt og i gruppe, og kan engasjere mennesker i helsefremmende musikalsk praksis.

Fysisk aktivitet

Fysisk aktivitet kan bidra til å redusere angst og depresjon, høyne livskvaliteten og minske risikoen for tilbakefall til rusmiddelbruk. I tillegg kan fysisk aktivitet styrke selvfølelsen og bidra til å gi et meningsfylt innhold i hverdagen (Aktivitetshåndboken, Helsedirektoratet 2008). Bergen kommune ønsker å styrke rehabiliteringsfokuset gjennom blant annet «Fritid med bistand» som tilbyr treningskontakter, treningsgruppe, turgruppe og individuell oppfølging og «Arna Aktiv», et byomfattende tiltak som fremmer bedre helse ved bruk av fysisk aktivitet og arbeidsoppgaver i et støttende fellesskap. Bergen kommune vil sikre integrering og videreutvikling av Arna Aktiv, og ivareta at fysisk aktivitet inngår i aktivitetstiltak i samtlige byområder.

Kreative uttrykk

Kreative uttrykk er en del av aktivitetstilbudet ved MO-sentrene, og benyttes også av private ideelle tiltak. Selvvalgt aktivitet bidrar til å styrke personen som viktigste aktør i eget liv. Egenaktivitet og kreativ utfoldelse er for mange en kilde til mestring og vekst. Opplevelsen av å være deltaker, utøver og utstiller påvirker selvbildet og kan skape ny identitet. Kommunen vil etablere og videreutvikle tiltak som gir mulighet for å uttrykke seg kreativt gjennom for eksempel tegning, maling, foto, trearbeid og søm.

Bergen Recoveryskole

Bergen kommune ønsker å etablere Bergen Recoveryskole. Tilbudet omfatter kurs som skal bidra til å styrke personlige recoveryprosesser, ved her å skape et rom for gjensidig læring mellom brukere, helsefagarbeidere og pårørende. Kursene har fokus på støtte, håp, kontroll og mulighet hos studentene. Erfaringskompetanse og fagkompetanse utarbeider og gjennomfører kursene sammen.

7.3.1.1 Delmål: Kommunen skal styrke aktivitetstiltakene, legge til rette for at disse er samordnet og koordinert, og slik utnytte ressursene på en best mulig måte

Tiltak: Videreutvikle Fritid med bistand gjennom å opprette et byomfattende team som i samarbeid med brukere kartlegger ønsker og interesser, finner konkrete aktivitetstilbud og følger brukere i oppstart i aktiviteter.

Tiltak: Tilrettelegge for at brukere av kommunale og private tiltak kan benytte seg av etablerte følgetjenester.

Tiltak: Dagsverket utvides med flere plasser og tilbyr flere typer arbeidsoppgaver.

Tiltak: Integrere og videreutvikle musikkterapi som del av kommunale aktivitetstiltak.

Tiltak: Sikre at fysisk aktivitet inngår i aktivitetstiltak i samtlige byområder.

Tiltak: Integrere og videreutvikle kreative uttrykk som del av kommunale aktivitetstiltak.

Tiltak: Etablere recoveryskole hvor erfaringskompetanse og fagkompetanse sammen utarbeider og gjennomfører kurs.

Mottaks- og oppfølgingssentrene

Mottaks- og oppfølgingssentrene (MO-senter) tilbyr lavterskel helse- og omsorgstilbud til personer med alvorlige og langvarige rusmiddelproblemer, Tilbudene bidrar til bedret livssituasjon og helsetilstand, og forebygger overdoser og dødsfall. I tillegg til ulike skadereduserende tiltak tilbys også aktivitetsbaserte tiltak. Disse er delvis i regi av de respektive MO-sentrene selv, delvis i regi av tiltaksarrangører som ALF AS (Dagsverket) og i regi av frivillige organisasjoner og brukerorganisasjoner. Et utfyllende samarbeid mellom tiltak og tjenester skaper gode overganger og gir et komplementært tilbud til brukerne.

Det påpekes stort behov for inkluderende sosiale arenaer, spesielt på ettermiddag/kveld og helg i Bergen. Både brukere og ansatte på MO-sentrene uttrykker ønske om meningsfull aktivitet og sosialt fellesskap også på kveldstid og i helg. Det er behov for å samkjøre åpningstidene på MO-sentrene. Åpningstiden på kveld og helg benyttes til aktivitetsbaserte tjenester.

7.3.1.2 Delmål: Kommunen skal øke tilgjengelige aktivitetsbaserte tiltak kveld og helg

Tiltak: Tilpasse MO-sentrenes åpningstider slik at brukerne sikres aktivitetstilbud på kveld og helg.

Økt bruk av frivillige ideelle virksomheter

Kommunen vil stimulere til økt bruk av frivillige ideelle virksomheter som tiltaksarrangører, og informere og oppmuntre brukere til å ta kontakt med brukerorganisasjoner, brukerstyrte sentre, selvhjelpsgrupper eller andre frivillige organisasjoner. Et enkelt tiltak vil ikke kunne inneha alle tilbud selv, og det kan være hensiktsmessig at brukere benytter ulike arenaer for å dekke ulike behov. Slik oppnås synergieffekter mellom det som tiltakene innehar hver for seg og det som de velger å etablere sammen. Dette gir mer tilgjengelige tjenester og øker mulighetene for sosial inkludering.

7.3.1.3 Delmål: Kommunen skal stimulere til økt bruk av aktivitetstiltak i regi av frivillige ideelle organisasjoner

Tiltak: Ansatte i kommunale tjenester informerer og oppmuntrer brukere til å ta kontakt med

frivillige organisasjoner, brukerorganisasjoner, brukerstyrte sentre og selvhjelpsgrupper

Tiltak: Kommunen legger til rette for samhandling mellom egne tiltak og tiltak i regi av frivillige ideelle organisasjoner.

Risikoutsatt ungdom / unge voksne

Mange i alderen 16–23 år har fortsatt skole og studier som sin hovedaktivitet. Arbeidsledigheten er høyere for unge voksne enn for befolkningen for øvrig, og mange av disse har ikke rett på dagpenger. Dette medfører at flere blir mottakere av økonomisk sosialhjelp. Unge sosialhjelpsmottakere har ofte ikke fullført videregående utdanning og har vært inaktive over lengre tid. Erfaringen er at mange har sammensatte utfordringer som gjør at de ikke klarer å nyttiggjøre seg eksisterende tilbud. Et av hovedmålene for Opptappingsplanen på rusfeltet (2016-2020) er å sikre at personer som står i fare for å utvikle et rusproblem skal fanges opp og hjelpes tidlig. Det må derfor rettes inn tidlig innsats mot utsatt ungdom og unge voksne (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015).

Integrering i eksisterende forebyggende tiltak

Primært vil ungdom forsøkes integrert i eksisterende forebyggende tiltak innrettet for aldersgruppen. Dette vil f.eks. være ungdomsklubber, aktivitetshus for ungdom, idrettslag og foreninger.

Utekontakten i Bergen

Utekontakten i Bergen har spesielt fokus på identifisering av ungdommer som strever med ulike utfordringer, tilrettelegging for tidlig innsats for disse, og utforming av presise hjelpetiltak tilpasset den enkeltes behov.

Et av tiltakene er det rusmiddel- og kriminalitetsforebyggende «Tidlig Ute», der unge under 25 år som er pågrepet for narkotikarelatert kriminalitet får tilbud om en alternativ straffereaksjon i form av en påtaleunntatelse med vilkår om deltakelse i et individuelt tilpasset program på minimum 6 mnd. Det er ønskelig å videreutvikle Tidlig Ute som tiltak for ungdom.

Tiltaket «Der Ungdom Er» (DUE) gir utsatt ungdom opptil 23 år et koordinert, helhetlig og individuelt tilpasset tilbud om oppfølging. Fra 2017 har tiltaket et mer differensiert tilbud som inkluderer hjemmebaserte tiltak.

7.3.1.4 Delmål: Kommunen skal bidra til å forebygge og redusere problemutvikling og fremme utsatte ungdommers mestring av eget liv, herunder meningsfull aktivitet og inkludering

Tiltak: Benytte i størst mulig grad eksisterende ordinære tilbud til inkludering av ungdom.

Tiltak: Benytte DUE tiltak ved behov for tett individuell oppfølging av ungdom.

Tiltak: Benytte Tidlig Ute som rus- og kriminalitetsforebyggende tiltak mot ungdom.

7.4 Arbeidsrettede tiltak

Personer med rusmiddelproblemer er forskjellige når det gjelder hva slags arbeid de ønsker og hvilken oppfølging de foretrekker. Både bredden i tiltakstilbudet og innholdet i det enkelte tiltak må ivareta disse individuelle ønskene.

Arbeid som del av behandlings- og rehabiliteringsforløpet har betydning for den enkeltes mulighet til å komme tilbake til arbeid. Internasjonale og norske studier viser raskere bedring når jobbsituasjonen trekkes inn i behandlingen. Brukeren kan lære metoder for å mestre rusmiddelrelaterte- og psykiske symptomer i en arbeidssituasjon, og samtidig delta på en arena for mestring, sosial utfoldelse og erfaringsdeling.

7.4.1 Mål: Kommunen skal tilrettelegge for økt deltakelse i arbeid og utdanning

Samtidig og samvirkende tiltak

Dersom mulig anbefales samtidig og samvirkende tiltak som førstevalg i arbeidsrettet oppfølging. Kompetansesenter rus – Midt Norge (2018) framhever i sin brukertilfredshetsevaluering det som aktuelt med samarbeid mellom NAV og spesialisthelsetjenesten om etablering Individuell jobbstøtte (IPS), samt andre tiltak med fokus på ordinært arbeid. Dette betyr mer vekt på ordinært arbeid og mindre på lange opplæringstiltak og tiltakskjeder. Jobbstøtten tilpasses for både å kunne få og beholde arbeid (Supported Employment).

Gjennom individuell oppfølging i IPS får deltakeren støtte i jobbsøkerprosessen, hvor målet er å finne rett arbeid til rett person. Støtten er kontinuerlig og fortsetter videre etter at deltakeren har fått arbeid. Det gis også støtte til og oppfølging av arbeidsgiver. Det anbefales å bruke prinsippene i denne metodikken også overfor andre enn dem som er i behandling i spesialisthelsetjenesten.

Jobbspesialister

Kommunen ønsker flere jobbspesialister tilknyttet NAV-kontorene og at disse jobber spesifikt med brukere med rusmiddelproblemer. Jobbspesialistene anvender Individuell jobbstøtte-metodikk (IPS) i oppfølgingen av brukere / arbeidstakere og arbeidsgivere. Jobbspesialistene jobber utadrettet og vil som følge av dette kunne benytte kommunale sentre for kontakt og oppfølging av brukere. Bergen kommune vil ta initiativ til å søke statlige myndigheter om

tilskudd til nytt IPS-prosjekt, med mål om å implementere dette i ordinær drift i løpet av en 3-årig prosjektperiode. IPS jobbspesialistene kan inngå i et tett samarbeid mellom NAV og aktuelle FACT-team i Bergen. FACT-teamene er tverrfaglig sammensatt, og leverer både kommunale tjenester og spesialisthelsetjenester til personer med samtidig rusmiddelbruk og psykisk lidelse (Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse, 2014).

Arbeidsrettet tiltak i form av vaktmester- og håndverkertjenester

Bergen kommune ønsker å skape flere egne arbeidsplasser. Det skal etableres et arbeidsrettet tiltak i form av vaktmester- og håndverkertjenester. Tiltaket er tenkt som bistand med praktiske arbeidsoppgaver til eksempelvis kommunale tjenester / etater. Det vil bestå av både fagpersoner og tilsatte med tidligere rusmiddelproblematikk som har stått lenge utenfor arbeidsmarkedet. Arbeidstiltaket kan drives av kommunen selv eller i regi av privat tiltaksarrangør.

Sosial profil hos virksomheter som leverer anbud til kommunen

Kommunen tilsetter personer med tidligere rusmiddelproblematikk som har stått lenge utenfor arbeidslivet i egne tjenester, og ønsker også en sosial profil hos virksomheter som gir leveranser til kommunen gjennom anbud. Dette er aktuelt i konkurranser som ikke reserveres for virksomheter som oppfyller kravene i anskaffelsesforskriften § 8-8, men hvor det likevel stilles krav om en viss bruk av ansatte som har nedsatt funksjonsevne eller arbeidsevne, eller som av andre grunner har spesielle utfordringer på arbeidsmarkedet. Det er mulig å definere nærmere type arbeidskraft som kontrakten reserveres for (eksempelvis varig tilrettelagt arbeid eller tilsvarende).

7.4.1.1 Delmål: Benytte og videreutvikle samtidig og samvirkende tiltak, som integrerer brukerne i ordinært arbeid

Tiltak: Ansette flere Jobbspesialister i kommunen.

Tiltak: Etablere team som skal gi vaktmester- og håndverkertjenester.

Tiltak: Ved anskaffelser stilles krav om sosial profil ved at leverandør ansetter personer med nedsatt funksjonsevne eller arbeidsevne, eller som av andre grunner har spesielle utfordringer på arbeidsmarkedet.

Arbeidsforberedende trening - AFT

Det er også behov for Arbeidsforberedende trening - AFT, hvor brukere kan bidra i forhold til sine ressurser. Dette betyr å sikre kontinuitet, progresjon og fleksibilitet for brukere gjennom sømløse overganger i stegvis kjeding av tiltak (f.eks. fra kommunale- til statlige tiltak). Arbeidsforberedende trening omfatter avklaring, arbeidsutprøving, arbeidstrening og opplæring. Målet med tiltaket er å styrke mulighetene til å skaffe arbeid. Etter en innledende fase av arbeidsforberedende karakter i et tilrettelagt arbeidsmiljø, vektlegges utprøving og trening i ordinært arbeidsliv.

Arbeidsrettede tiltak for LAR-pasienter

LARA er et prosjekt for pasienter i Legemiddelassistert rehabilitering, som har fokus på

arbeid og aktivitet. LARA er etablert i byområdene Arna, Åsane og Årstad. Tiltakene gir helhetlig helse- og sosialfaglig oppfølging i samarbeid mellom sosialtjenesten, statlig linje i NAV og tverrfaglig spesialisert rusbehandling - TSB. Dette er høyterskeltilbud med krav om ikke å bruke rusmidler, med mål om aktivitet, arbeid og utdanning.

Arbeids- og aktivitetshus

Det etableres et sentrumsnært arbeids- og aktivitetshus. Tiltaket skal ha en tydelig arbeidsrettet profil, og disponere lokaler som rommer både aktivitets- og arbeidsrettede tiltak. Dette er også et oppmøtested/base for arbeidsrettede tiltak på andre lokasjoner. Tilbud på og utenfor huset kan dermed være arbeidskvalifiserende tiltak, læringsplasser og VTA-plasser. Tiltaket vil også kunne innbefatte ordinære arbeidsplasser. Terskel for oppstart skal være lav men samtidig uttrykke tydelige forventninger til at deltakerne ikke bruker rusmidler mens de deltar. Kontinuitet, progresjon og overganger sikres parallelt med at ressursene rettes mot oppfølging av brukere og kvalifisering til ordinært arbeid. Kommunen har det overordnede ansvaret for arbeids- og aktivitetshuset og vil også benytte private ideelle tiltaksarrangører til drift av deltakere. Dette organiseres slik at ulike tiltaksarrangører benytter felles bygningsmasse til ulike aktiviteter. I tillegg kan det vurderes å avsettes avgrensede arealer til brukerstyrte initiativ som eksempelvis Røst Huset. Røst Huset er en ideell organisasjon etablert av brukere og pårørende. Huset skal fungere som en katalysator for handlinger og initiativ som fremmer brukerstyring, likeverd, rettferdighet, fellesskap og verdighet.

En slik tilrettelegging av arbeids- og aktivitetshus muliggjør bredde og kvalitet og gir synergieffekter som følge av samhandlingen mellom de ulike tiltakene. Huset kan eksempelvis huse kafé, utstillingslokaler, lokaler for salg av egenproduserte ting, kjøkken/treningskjøkken, musikkrom, ulike verksteder for arbeid og kreative aktiviteter og undervisningsrom. Det avholdes kurs som er relevante for arbeid, helse og egenmestring. Det tilrettelegges for at selvhjelpsgrupper, bruker- og pårørendeorganisasjoner kan benytte lokalene. Reell brukerinnflytelse sikres gjennom involvering av bruker- og pårørendeorganisasjoner i planlegging av tiltaket og anvendelse av brukerråd i den løpende driften. Relevant fagkompetanse anvendes i drift og oppfølging av deltakere for å sikre faglig kvalitet, avklaring og oppfølging av deltakerne i arbeidsrettet aktivitet.

Arna Aktiv

Arna Aktiv er et byomfattende tiltak som fremmer helse ved bruk av fysisk aktivitet i et støttende fellesskap. Det stilles ikke krav til søknad om deltakelse, men klare vilkår for frammøte og at deltaker står over aktivitet, dersom vedkommende er rusmiddelpåvirket. Det tilrettelegges for at deltakerne engasjerer seg i frivillig arbeid, og tiltaket fungerer som et vesentlig steg for dem som kan og vil ta utdanning eller ordinært arbeid. Det vektlegges tett og forpliktende samarbeid med kommunale tjenester, og tiltaket inngår i kjeding av tiltak der målet er ordinært arbeid og selvforsørgelse. Arna Aktiv innehar solid fag- og brukerkompetanse som vil kunne understøtte etablering og utvikling av andre tiltak. Samtidig legger dette et godt grunnlag for videreutvikling av Arna Aktiv.

Bydelsvise arbeids- og aktivitetstiltak

Det etableres byomfattende arbeids- og aktivitetstiltak lokalisert i Bergen vest, Bergen sør og ved NAV Bergenhus sosialtjeneste. Fysisk aktivitet integreres i tiltakene. I tiltakene er

bedre rusmiddelmestring og økonomisk selvhjulpenhet mål. Tiltakene søker samarbeid med andre tiltak og tjenester som kan komplementere tilbudene. Det forventes synergieffekter knyttet til at tiltakene sammen med Arna Aktiv er byomfattende. Dette fordi tiltakene kan ha et formålstjenlig samarbeid rundt enkelte arbeidsrettede aktiviteter og benytte hverandres kontaktnett av lokale virksomheter, bedrifter og organisasjoner. I tillegg til dette vil lik profil gjennom anvendelse av felles navn og begreper synliggjøre tiltakene overfor målgruppen, innsøkende instanser og lokalsamfunnet for øvrig.

Gatelaget Brann

Bergen kommune har inngått et samarbeid med Sportsklubben Brann der Bergen kommune nå bidrar med to sosialfaglige stillinger i to ulike tiltak, henholdsvis Brannsjansen og Gatelaget Brann. Gatelaget Brann er et tiltak i regi av Sportsklubben Brann. Gatelaget er først og fremst et dagtilbud for rusavhengige som har interesse for å spille fotball hvor det sosiale er vektlagt. Gjennom fellesskap og fysisk trening er målet flere timer og dager uten rus og motivasjon til å ta neste steg. I tillegg til å være fotballspiller på Gatelaget innebærer deltakelse muligheter for oppgaver og arbeidstrening på Brann stadion. Deretter kan deltakerne formidles til ordinære bedrifter. Deltakerne bistås fra Brann i overgangen til praksis / arbeid i ordinær virksomhet og videre. Deltakeren kan samtidig fortsette på Gatelaget. Gatelaget er byomfattende og det er også ønskelig å bidra til etablering av arbeidsrettede og arbeidskvalifiserende tiltak i samarbeid med andre sportsklubber og idrettslag. Det vil bli vurdert om det er grunnlag for å etablere tiltak særlig for kvinner.

Varig tilrettelagt arbeid

Det er behov for VTA-plasser øremerket for personer med langvarig og omfattende rusavhengighet. Varig tilrettelagt arbeid kan være aktuelt for brukere som har, eller i nær framtid forventer å få innvilget uføretrygd og trenger spesiell tilrettelegging og oppfølging. Dette kan også være 15

enkeltplasser i ordinære virksomheter. Arbeidet skal bidra til å utvikle brukers ressurser gjennom tilrettelagt arbeid, og til å kvalifisere for ordinært arbeid. Tiltaket er ikke tidsbegrenset, men NAV vurderer likevel jevnlig om det kan være aktuelt med andre arbeidsrettede tiltak, ordinært arbeid eller utdanning. Kommunen vil sammen med NAV stat se nærmere på muligheten for økning av kapasitet og videreutvikling av Varig tilrettelagte arbeidsplasser - VTA.

7.4.1.2 Delmål: Sikre progresjon og fleksibilitet i tiltakene

Tiltak: Etablere nye byomfattende arbeids og aktivitetstilbud med Arna Aktiv som modell

Tiltak: Vurdere utvidelse av LARA.

Tiltak: Etablere et sentrumsnært arbeids- og aktivitetshus, der kommunen og frivillige ideelle virksomheter bidrar.

Tiltak: Slutføre etablering av bydelsvise arbeids- og aktivitetstiltak i regi av NAV sosialtjeneste, lokalisert i Bergen vest og i Bergen sentrum.

Tiltak: Etablere byomfattende arbeids- og aktivitetstiltak i regi av NAV sosialtjeneste, lokalisert i Bergen sør.

Tiltak: Etablere arbeidsrettede og arbeidskvalifiserende tiltak i samarbeid med andre sportsklubber/idrettslag, og vurdere særskilt tiltak for kvinner.

Tiltak: Søke samarbeid med NAV stat for fremskaffing av flere VTA-plasser.

Risikoutsatt ungdom / unge voksne

Forskning viser at mange ungdommer faller ut av skole og studier på grunn av psykiske helseproblemer og rusmiddelrelaterte problemer. Overgangen mellom skole/studier og jobb er også en kritisk fase. Personer som ikke har fullført videregående opplæring klarer seg generelt dårligere på arbeidsmarkedet når de er i tyveårene, enn dem som har fullført. Blant unge uføretrygdede er psykiske lidelser er den hyppigst forekommende diagnosegruppen. Herunder har mange unge med psykiske lidelser har også utviklet rusmiddelrelaterte problemer. Det er derfor viktig å forebygge så tidlig som mulig, og innrette helse-, omsorg- og velferdstjenester som motvirker utstøting av målgruppen (Helsedirektoratet, 2014). Både ungdom og unge voksne som er utsatt for risiko i forhold til begynnende rusmiddelproblemer kan dra nytte av opplæring og arbeid og med tett oppfølging.

Aktivitetsplikt

Deltakelse i arbeid og aktivitet vurderes som viktig for god livskvalitet, men for mange med sammensatte og omfattende utfordringer vil arbeid være et langsiktig mål. Det vurderes som særlig viktig at unge kommer ut av en passiv tilværelse. Fra januar 2017 er det innført aktivitetsplikt for sosialhjelpsmottakere under 30 år, hvor det stilles vilkår om aktivitet for tildeling av økonomisk sosialhjelp med mindre tungtveiende grunner taler mot det. Formålet er å styrke sosialhjelpsmottakerens muligheter for overgang til arbeid, utdanning eller selvforsørgelse på annen måte. Ca. 70 % av dem som mottar økonomisk sosialhjelp i Bergen kommune har aktivitetsplikt. Av dem som ikke har aktivitetsplikt står mange langt fra arbeidslivet på grunn av rusmiddelrelaterte og psykiske helseproblemer. Aktivitetsplikt er å anse som et verktøy på lik linje med andre tilgjengelige virkemidler. Dette er et rimelighetsvilkår og skal vurderes individuelt. Det er krav til kommunen om å tilby aktivitet som er tilpasset den enkelte. Kombinasjonen av egnede lavterskeltiltak og aktivitetsplikt vurderes som god for personer som har arbeid som langsiktig og usikkert mål.

Jobbfokus og FIA

Det drives Jobbfokus og FIA (Folk i arbeid) ved alle NAV-kontorene i Bergen. Erfaringene med disse tiltakene er svært gode. Det stilles vilkår om oppmøte for å motta økonomisk sosialhjelp i tråd med aktivitetsplikt.

NAV i videregående skole

«NAV i videregående skole» er et nasjonalt prosjekt som i Bergen utprøves ved Årstad videregående skole, der målgruppen er elever ved skolen som står i fare for å falle ut av videregående opplæring. Elevene får et tilbud om individuell oppfølging, NAV tjenester og opplæring. Prosjektet er et samarbeid mellom Bergen kommune og fylkeskommunen. Tiltaket skal bidra til å redusere frafall i videregående skole.

Studier med støtte

Tiltaket «Studier med støtte» (SMS) benyttes som målrettet profesjonell bistand for å sikre gjennomføring av høyere utdanning. SMS tilbyr tett individuell oppfølging gjennom hele

studiet og i overgangen til arbeid. Tiltaket gjennomføres i samarbeid med studenten, SMS, høghskolen/universitetet og NAV-kontoret. Tiltaket kan vise til gode resultater, både for studie- og livssituasjon og studentens mestrings- og arbeidsevne (Uni Helse og Uni Rokkansenteret, 2012).

Inkludering gjennom deltidsarbeid

Prosjektet «Inkludering gjennom deltidsarbeid» har blant annet som mål å gi vanskeligstilt ungdom på videregående skole en mulighet til å skaffe seg arbeidserfaring gjennom deltidsarbeid. Grunnet stor pågang ble prosjektet i 2017 utvidet med delprosjektet «Klar for arbeid», som er rettet mot de ungdommene som av ulike grunner ikke får plass i det ordinære deltidsjobbprosjektet.

7.4.1.3 Delmål: Kommunen skal legge til rette for at utsatt ungdom gjennomfører utdanning og gis mulighet for arbeidspraksis, for på sikt å bli selvforsørget

Tiltak: Mottakere av økonomisk sosialhjelp under 30 år som står langt fra arbeidslivet tilbys individuelt tilpassede aktivitets- og arbeidsrettede tiltak.

Tiltak: Videreføre prosjektet NAV i videregående skole som tiltak i samarbeid med fylkeskommunen.

Tiltak: Tiltaket Studier med støtte benyttes for å sikre gjennomføring av studieforløp.

Tiltak: Utekontakten sitt tiltak om deltidsarbeid til inkludering av ungdom i arbeidslivet benyttes.

7.5 Brukermedvirkning

Sikre brukerinnflytelse

Rett til medvirkning og informasjon er lovfestet i pasient- og brukerrettighetsloven, sosialtjenesteloven og lov om arbeids- og velferdsforvaltningen. Å styrke brukernes evne til å mestre et selvstendig liv er et overordnet mål i handlingsplanen. For å sikre at brukernes erfaringer blir hørt og deres behov ivaretatt er brukermedvirkning helt nødvendig. Brukerne opplever hvordan tjenester og tiltak fungerer i praksis, og har ofte gode forslag til forbedringer. Å se erfaringskunnskap og fagkunnskap i sammenheng bidrar til bedre og mer målrettede tjenester. Aktiv medvirkning i utformingen av tiltaks- og tjenestetilbudet, og i egen bedringsprosess bidrar til økt mestring for brukere. Kommunen vil at brukerne skal involveres og ha mulighet til å påvirke beslutningsprosessene på både individ- og systemnivå.

Tiltakene bør tilrettelegges og utformes slik at brukeren har ulike tilbud og reelle valgmuligheter mellom disse. Dette forutsetter samarbeid med brukerne og deres organisasjoner i organisering og utvikling av tiltakene. Jevnlige brukerundersøkelser vil kunne sikre at tiltakenes organisering og praksis ivaretar brukerperspektivet.

Individuell plan

Brukere kan ofte ha behov for tiltak og tjenester fra flere instanser samtidig og over tid. Dette krever at tiltaks- og tjenesteinstansene koordineres og samordnes, slik at den enkelte bruker får et sammenhengende og fullverdig tilbud. Kommunale tjenester må jobbe aktivt med å

nedfelle rutiner og tilpasse Individuell plan for at dette kan brukes som et nyttig verktøy i oppfølgingen og samarbeidet med bruker.

Medarbeidere med brukererfaring og erfaringskonsulenter

Et av de tiltakene som fremmer brukerinntilflytelse både på tjenestenivå og på systemnivå er å ansette medarbeidere med brukererfaring (MB). MB-programmet i regi av ALF fremmer både økt sysselsetting i brukergruppen, ny og utfyllende kompetanse i tjenestene og et sterkere fokus på brukernes synspunkter. MB-programmet går over 12 måneder og består av teori, praksis og prosjektoppgave. Praksisperiodene er på til sammen 20 uker fordelt på to perioder. Bergen kommune vil utvide MB-programmet til å omfatte flere studieplasser, og tilby studentene praksis ved alle tjenestesteder som gir tjenester til personer med rusmiddelproblemer. Både medarbeidere med brukererfaring, erfaringskonsulenter og brukerorganisasjoner deltar med brukerrepresentanter i ulike fora på systemnivå i Bergen kommune. Brukerne bidrar med sin kunnskap overfor fagfolk og administrasjon i planlegging, utforming og kvalitetsutvikling av tjenestetilbudene. Ruspolitisk råd ble etablert i 2018 og har som formål å være et rådgivende organ for Bergen kommune og andre som ønsker rådets uttalelse. Gjennom rådet, som består av bruker- og pårørenderepresentanter, ivaretas brukerinntilflytelse på systemnivå.

Recovery og brukerstyring

Helsedirektoratet (2014) anbefaler at kommunale aktivitetstiltak etableres ut fra et recovery perspektiv. Recovery tar utgangspunkt i at bedring er en sosial og personlig prosess, hvor målet er at den enkelte kan leve et meningsfullt liv til tross for de begrensningene problemene forårsaker. Sentrale elementer i bedringsprosessen er myndiggjøring og gjenvinning av kontroll over eget liv. 19

Aktuelle tiltak støtter opp under brukerens egen bedringsprosess. Kommunen vil tilrettelegge for brukerstyrte aktiviteter som RØST-konferanse og etablering av Recovery-skole.

7.5.1 Mål: Alle arbeids- og aktivitetstiltak skal ha systematisk samarbeid med brukerne, både på system- og individnivå

Tiltak: Individuell plan benyttes som et redskap i rehabiliteringsløp.

Tiltak: Måling av brukertilfredshet ved hjelp av brukerundersøkelser.

Tiltak: Brukerråd eller tillitspersoner i alle kommunale arbeids- og aktivitetstiltak.

Tiltak: Ruspolitisk råd i Bergen kommune benyttes som rådgivende organ ved etablering av nye tiltak.

Tiltak: Utvide MB-programmet til å omfatte flere studieplasser og tilby etterutdanning i form av oppfølgingskurs.

Tiltak: Tilby MB-studentene praksis ved alle tjenestesteder som gir tjenester til personer med rusmiddelproblemer.

Tiltak: Tilsette erfaringskonsulenter og medarbeidere med brukererfaring ved alle

tjenestesteder som gir tjenester til personer med rusmiddelproblemer.

Tiltak: Tilrettelegge for brukerstyrte aktiviteter.

7.6 Pårørende som ressurs

Involvering av pårørende i utvikling av tjeneste- og tiltakstilbud er viktig både av hensyn til pårørende og til brukerens situasjon. Pårørende kan være en ressurs og samarbeidspart som kan bidra til å hjelpe bruker inn i tiltak eller ut i jobb. Undersøkelser viser at pårørendeinvolvering bedrer sosial fungering (Magliano L. et al., 2006) og gir økt opplevelse av mestring og tilfredshet både hos bruker og pårørende (Cuijpers P., 1999). Kommunen vil ha en oppdatert og lett tilgjengelig oversikt over aktivitetsbaserte- arbeidsrettede tiltak og for tilbud til pårørende (se punkt 7.1 Samhandling og kapasitet). Kommunale tjenester vil kunne videreformidle tilbudene til pårørende.

7.6.1 Mål: Benytte pårørende som ressurs på individ og systemnivå

Tiltak: Det tilrettelegges for at pårørende kan samarbeide i oppfølgingen som brukeren tilbys fra kommunale tiltak og tiltak i regi av frivillige ideelle virksomheter.

Tiltak: Kommunale tiltak informerer pårørende om egne tiltak og tiltak i regi av frivillige ideelle virksomheter.

7.7 Frivillighet

Ideelle og frivillige organisasjoner er vesentlige tjenesteleverandører. Mange av tjenestene drives i relasjon til det offentlige, og representerer økt kapasitet innenfor både aktivitetstiltak og arbeidsrettede tiltak. Tiltakene bidrar med sosiale nettverk, deltakelse på ulike arenaer, kompetansebygging og økt mestring. Tiltakene supplerer kommunen sine tjenester og tiltak.

Frivillige organisasjoner, herunder pårørendeorganisasjoner og brukerorganisasjoner, representerer en stor bredde med hensyn til medlemssammensetning, roller og ambisjoner. For Bergen kommune utgjør disse et mangfold som er nødvendig, da behovene i brukergruppene er vidt forskjellige.

Uavhengig erfarings- og kunnskapsbasert stemme

De frivillige organisasjonene har en klar egenverdi blant annet fordi de representerer en uavhengig erfarings- og kunnskapsbasert stemme på rusfeltet. Gjennom godt samarbeid og kommunale tilskudd på rusfeltet bidrar kommunen til at lokale brukerorganisasjoner og ideelle organisasjoner blir hørt og får bedre rammevilkår og utviklingsmuligheter.

Samhandling

Samhandling med frivillige og ideelle organisasjoner stiller store krav til kommunenes koordinering av tiltak, og oppfølging av disse. Dette betyr at kommunen har behov for oversikt over frivillige og ideelle aktører, og at disse omfattes av kommunens rusmiddelpolitiske handlingsplan og øvrig relevant planverk. Samhandlingen mellom de frivillige organisasjonene og kommunen medfører økt kompetanse for begge parter.

Deltakelse i frivillige organisasjoner

Deltakelse i frivillige organisasjoner kan gi en opplevelse av tilhørighet og identitet. En slik mulighet til å drive med en interesse sammen med andre innebærer også å ta del i et større fellesskap.

7.7.1 Mål: Kommunen skal stimulere til økt bruk av og samarbeid med frivillige organisasjoner

Tiltak: Organisert bruk av frivillig innsats i kommunale tiltak skjer via etablerte frivillige organisasjoner.

Tiltak: Tiltak videreutvikles i samarbeid mellom brukere, frivillige og kommunale tjenester / tiltak.

Tiltak: Tilrettelegge for at etablerte frivillige organisasjoner gis mulighet til å disponere lokaler hos kommunale tiltak utenom åpningstid.

Tiltak: Brukere stimuleres til deltakelse på frivillige arenaer og i frivillige organisasjoner.

Tiltak: Kommunale tiltak kan benyttes til rekruttering av brukere til frivillig arbeid.

8. Kilder

Bergen kommune (2018) Sluttrapport: Innspill og anbefalinger til kanalstrategi - Fremtidens kanaler for ekstern og intern dialog i Bk.

Bergen kommune (2017): Plan for rusfeltet 2018 – 2022, Samarbeid, mestring og verdighet.

Bergen kommune (2017): BrukerPlan Bergen kommune 2017.

Bergen kommune (2017): Instruks om prosedyre for å inkludere personer med utfordringer på arbeidsmarkedet ved gjennomføring av kontrakter for Bergen kommune (Vedtatt av byrådet i Bergen 29.06.17, sak 1198/17).

Bergen kommune og Helse Bergen (2016): Sluttrapport Prosjekt «Veien videre». Kartlegging og oppfølging av pasienter ved utskrivelse fra TSB.

Bergen kommune, Botreningscenteret (2011): «Prosjekt Overgang. Erfaringer og resultater fra prosjektarbeid 2008-2011».

Cuijpers P (1999): The effects of family interventions on relatives' burden: A meta-analysis. Journal of Mental Health 1999;8(3):275-85.

Dale, R. (2014): Evaluering av prosjekt "musikkterapi" ved Stiftelsen Bergensklinikkene. Rapport.

Kompetansesenter rus – region vest Bergen.

Haugland S, Ravneberg B, Ludvigsen K, Lie ST (2012): Studier med støtte: en evaluering på oppdrag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet. Bergen: Uni helse og Uni Rokkansenteret.

Helse- og Omsorgsdepartementet (2015). Opptappingsplanen for Rusfeltet (Prop. 15 S (2016-2020)). Oslo.

Helse- og omsorgsdepartementet (2015): Nasjonal strategi for frivillig arbeid på helse- og omsorgsfeltet (2015–2020). Utarbeidet i fellesskap med Frivillighet Norge, KS og Helse- og omsorgsdepartementet.

Helsedirektoratet (2018): Veileder om rehabilitering, habilitering, individuell plan og koordinator (IS- 2651).

Helsedirektoratet (2018): Veileder til forskrift om ledelse og kvalitetsforbedring i helse- og omsorgstjenesten (IS-2620)

Helsedirektoratet (2018): Veileder om pårørende i helse- og omsorgstjenesten (IS-2587).

Helsedirektoratet (2017): Nasjonal faglig retningslinje for behandling og rehabilitering av rusmiddelproblemer og avhengighet.

Helsedirektoratet (2014): Sammen om mestring. Veileder i lokalt psykisk helsearbeid og rusarbeid for voksne. Et verktøy for kommuner og spesialisthelsetjenesten (IS-2076).

Helsedirektoratet (2010): Fra bekymring til handling En veileder om tidlig intervensjon på rusområdet (IS-1742).

Helsedirektoratet (2008): Aktivitetshåndboken. Fysisk aktivitet i forebygging og behandling (IS-1592).

Helse Stavanger HF, KORFOR (2018): Brukerplan – årsrapport 2017 (ISBN 978-82-93390-13-8).

Magliano L, Fiorillo A, Malangone C, De RC, Maj M. (2006): Patient functioning and family burden in a controlled, real-world trial of family psychoeducation for schizophrenia. *Psychiatr Serv* 2006;57(12):1784-91.

Nasjonal kompetansetjeneste for ROP (2014): Utprøving av ACT-team i Norge. Hva viser resultatene? Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse, Sykehuset Innlandet HF.

OECD (2015): *Fit Mind, Fit Job: From Evidence to Practice in Mental Health and Work*, Mental Health and Work, OECD Publishing, Paris.

Slade M (2017): 100 råd som fremmer recovery - en veiledning for psykisk helsepersonell, oversatt av I. Wormdahl, L. B. Ødegaard og Ragnhild Krogvig Karlsen, Trondheim: Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid (NAPHA).

Statistisk sentralbyrå (2018): Arbeidskraftundersøkelsen (oppdatert 25. oktober 2018); <https://ssb.no>

Uni Research Helse og Uni Research Rokkansenteret (2016): Effektevaluering av Individuell jobbstøtte. Sluttrapport.

United Nations (2003): *Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts*. Studies in Methods Series F, No. 91. Department of Economic and Social Affairs Statistics Division, New York.

Rettskilder:

Arbeids- og velferdsforvaltningsloven (NAV-loven) av 2006; <https://lovdata.no>

Frivillighetsregisterloven av 2007; <https://lovdata.no>

Helse- og omsorgstjenesteloven av 2011; <https://lovdata.no>

Pasient- og brukerrettighetsloven av 1999; <https://lovdata.no>

Sosialtjenesteloven av 2009; <https://lovdata.no>

Forskrift om ledelse og kvalitetsforbedring i helse- og omsorgstjenesten av 2016; <https://lovdata.no>

Bystyrets vedtak

Bergen bystyre behandlet saken i møtet 23.05.2019 sak 135/19 og fattet følgende vedtak:

1. Bystyret vedtar «Handlingsplan for arbeid og aktivitet for rusavhengige 2019-2022» og tiltakene som ligger i planen.
2. Planen vil danne grunnlag for prioritering av kommunens innsats på området, og tiltak som gir økte kostander vil bli iverksatt når det foreligger finansiering – enten gjennom statlige tilskudd eller gjennom økte kommunale budsjettmidler ifm årlige budsjetter.